

معلم، مدیریت کلاس، موانع و راهبردها

عفت ابراهیم زاده

چکیده

نیاز به آموزش از نیازهای مهم و ضروری بشر بوده و هست و مدارس نقش حیاتی در پاسخ‌گویی به این نیاز دارند. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر یادگیری، محیط کلاس است. معلمان باید از موانع و مشکلات آموزشی در محیط کلاس جلوگیری نمایند و بتوانند یک محیط شاد و خلاق برای یادگیری و تعامل اجتماعی فراهم نمایند. آنان باید مشخص کنند که چگونه در کلاس راهنمایی‌هایی را ارائه دهند و از اطلاعات چگونه استفاده کنند. در کلاس برای بهینه‌سازی استفاده از زمان، جهت یادگیری دانش‌آموزان باید از بین تعداد بسیار زیادی از راهبردهای آموزشی و مدیریتی، راهبردهایی را انتخاب کرد که بتواند بهتر به نتیجه برسد.

البته اگر آموزش اثربخشی در کار نباشد، هیچ یک از مهارت‌های مدیریت کلاس به جایی نخواهد رسید ولی این مطلب به این معنی نیست که آموزش مناسب به واقع از بروز همه‌ی مشکلات مربوط به مدیریت کلاس پیشگیری خواهد کرد. حتی معلمان با تجربه و با کارایی بالا نیز باید راهبردهای مناسب مدیریت کلاس را بدانند تا در جریان «یادگیری» وقفه و خللی ایجاد نگردد.

موضوع مدیریت کلاس از دیرباز به مثابه پیچیده‌ترین موضوع شناخته شده است و همواره با مشکلات و موانعی روبرو بوده است. در این مقاله سعی شد پس از تعریف‌های مدیریت کلاس، مطالب گوناگونی مرتبط با موضوع مورد بحث قرار گیرد. مطالبی نظیر اهداف عمده‌ی مدیریت کلاس، عناصر مؤثر بر مدیریت کلاس، موانع و مشکلات مدیریت کلاس، دانش‌آموزان مسئله‌دار و مدیریت کلاس، معلم و مدیریت کلاس و در پایان با توجه به موضوع‌های مطرح شده، راهبردهایی جهت مدیریت مؤثر کلاس درس ارائه شد و بانیجه‌گیری از بحث، جمع‌بندی کلی از مدیریت کلاس، موانع و راهبردهای آن به دست آمد.

مقدمه

پیشرفت هر جامعه به چگونگی کیفیت آموزش و پرورش آن جامعه بستگی دارد. کلاس، مرکزی برای نظام پویای تعامل انسان است. هر روز هزاران رفتار کلامی و غیرکلامی به طور فردی و جمعی در کلاس اتفاق می‌افتد که در جای خود قابل تأمل است.

فنون مدیریت کلاس به وسیله‌ی عوامل مشخص‌کننده‌ی موقعیت معلم و دانش‌آموز اندازه‌گیری می‌شوند و نگرش‌های دانش‌آموزان در کلاس رسمی و رشد آنان با مهارت‌های مدیریتی معلم در کلاس توسعه می‌یابد.

مدیریت کلاس اولین سطح مدیریت آموزشی است و پایه‌ی سطوح بالاتر مدیریت یعنی مدیریت مدرسه، مدیریت ناحیه و مدیریت کل نظام آموزش و پرورش محسوب می‌شود و در شکل دادن به ساختار آموزش و فرایند تدریس و ساخت شخصیت و روند ذهنی، عاطفی، آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان نقش اساسی دارد (صباغیان، ۱۳۸۰).

گرچه کارایی معلم براساس نگرش، نیت و شخصیت از یک سو و همه جانبه بودن او بر اساس مهارت در توانمندسازی دانش‌آموزان از سوی دیگر سنگ بنای مدیریت کلاس درس است، اما معلم به مهارت‌ها و فنونی سازمان دهنده نیاز دارد تا شرایط بهینه‌ای را برای تحقق یادگیری خلق کند (تاج‌الدین، ۱۳۸۲).

پس بسیار شایسته است که مدیریت کلاس و اهم مطالب مربوط به آن بررسی شده و موانع و مشکلات مدیریت مؤثر بررسی شده و راهبردهایی جهت مقابله و رفع موانع مدیریت کلاس تحلیل و ارائه گردد تا بتوانیم با به‌کارگیری راهبردها بر مشکلات فائق آمده و محیط کلاس را به محیطی جذاب، شاد و مثبت جهت حداکثر تعامل و یادگیری تبدیل کنیم.

تعاریفی از مدیریت کلاس (۸۲)

موضوع مدیریت در کلاس درس یکی از مباحثی است که در ارتقای کیفی نظام آموزش و پرورش تأثیر به‌سزایی دارد. پیش از بیان تعریف‌های مدیریت کلاس، بهتر است چند تعریف از مدیریت بیان شود.

پرداختچی (۱۳۷۲) مدیریت را کار کردن با افراد و به‌وسیله افراد و گروه‌ها برای تحقق اهداف سازمانی بیان می‌کند. چنانچه بخواهیم این تعریف را به مدیریت کلاس مربوط سازیم، در این تعریف اهمیت مشارکت معلم به‌عنوان رهبر و راهنمای دانش‌آموزان بیشتر ملحوظ است. او هم‌چنین مدیریت را مجموعه‌ی فرایندهایی می‌داند که از طریق آنها منابع انسانی و مادی مناسب و مورد نیاز فراهم می‌گردد و از طریق نفوذ به رفتار و افراد در جهت تحقق اهداف سازمان اثربخش می‌گردد. در این تعریف استفاده بهینه از ابزار و وسایل کمک آموزشی در جهت رشد یادگیری که هدف اصلی مدرسه و کلاس درس است تحقق می‌یابد.

صفوی (۱۳۷۲) مدیریت کلاس درس را <رهبری کردن امور کلاس درس از طریق: تنظیم برنامه‌ی درسی، سازماندهی مراحل کار و منابع، سازماندهی محیط به‌منظور بالا بردن کارایی، نظارت بر پیشرفت دانش‌آموزان و پیش‌بینی مسایل بالقوه> می‌داند.

رئوفی (۱۳۷۷) مدیریت کلاس درس را این‌گونه تعریف می‌کند: <مدیریت کلاس عبارت است از هنر به‌کاربردن دانش تخصصی و بهره‌گیری از مهارت‌های کلاس‌داری در هدایت دانش‌آموزان به‌سوی اهداف مطلوب مورد نیاز دانش‌آموزان و جامعه>.

مدیریت کلاس کلیه‌ی تصمیم‌گیری‌ها و اعمالی را که برای نظم دادن به کلاس لازم است و تحت عنوان انضباط (۸۳) مطرح می‌شود، شامل می‌گردد. منظور از این‌گونه نظم، مدیریت، نگهداری و یا فراهم کردن محیطی است که در آن یادگیری صحیح همراه با کاهش مسایل و مشکلات برای دانش‌آموزان انجام می‌شود (گینات، ۱۹۷۳، ترجمه سرتیپی ۱۳۷۱، ص ۳۰۵).

به‌نظر اسکریونر (۸۴) (۱۹۹۴) مدیریت کلاس درس به‌مفهوم <ایجاد شرایط لازم برای تحقق یادگیری است>. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که مهارت‌های مدیریت کلاس درس سنگ بنای کل موفقیت در تدریس است.

اهداف عمده‌ی مدیریت کلاس درس

روش معلم در مدیریت کلاس براساس جهت‌گیری‌های انسانی در محیط کلاس است. معلم باید به دانش‌آموزان به‌عنوان افراد مجزا و مستقل نگاه کند و راه‌های مناسب برای پذیرش و اجرای رفتاری خاص را در هر دانش‌آموز پیدا نماید.

از نظر بیکرو و ستراپ (۸۵) (۲۰۰۰)، اهداف عمده‌ی مدیریت کلاس درس شامل موارد زیر است:

۱ - برنامه‌ریزی درسی بر پایه‌ی آمیزه‌ای از تنوع و هدف

۲ - ارائه‌ی دستورالعمل‌های شفاف به‌دانش‌آموزان در مورد فعالیت‌های درسی

۳ - هدایت و نظارت بر یادگیری و فعالیت‌های دانش‌آموزان

۴ - بکارگیری ابزارهای آموزشی و منابع یادگیری و تدریس

۵ - حرکت منطقی از یک مرحله از تدریس به مرحله دیگری از تدریس

۶ - زمان‌بندی فعالیت‌های کلاسی و ایجاد توازن در آنها

۷ - شروع و خاتمه هدفمند درس

پس دیده می‌شود اصطلاح مدیریت کلاس با اصطلاح نظم و انضباط معادل نبوده و مدیریت کلاس را می‌توان مجموعه‌ای از برنامه‌ریزی‌ها و اقداماتی دانست که معلم برای اطمینان یافتن از اثربخشی و کارایی یادگیری در کلاس انجام می‌دهد معلمانی که در امر مدیریت کلاس موفق هستند نظم و انضباط را در جایگاه مناسب آن در کل صحنه‌ی آموزش قرار می‌دهند. با اجرای طرح‌ها و برنامه‌های مدیریت کلاس معلم نه تنها امیدوار است که میزان یادگیری دانش‌آموزان فزونی یابد، بلکه هم‌چنین به آنان کمک می‌کند که متوجه‌ی رفتار خود باشند و آن را اصلاح نمایند (صیامی، ۱۳۸۰).

عناصر مؤثر بر مدیریت کلاس

در مدیریت کلاس عوامل و عناصر گوناگونی دخیل هستند. مدیریت کلاس شامل روش‌های عادی مدیریتی، آموزشی و رفتارهای تعاملی کلاس و عناصر دیگری است. بختیار نصرآبادی و نوروزی (۱۳۸۲) روی شش عنصر راه‌بردی مؤثر به شرح زیر تأکید دارند:

۱ - برنامه‌ریزی: معلمانی که برنامه‌ریزی می‌کنند انتظارات خود را به دانش‌آموزان منتقل می‌نمایند در نتیجه پیشرفت علمی و یادگیری آنان را بالاتر می‌برند.

۲ - وضع قوانینی ساده و مؤثر: هدف قوانین مدرسه و کلاس افزایش پیشرفت اجتماعی و علمی دانش‌آموزان است (کاجلوسی (۸۶)، ۱۹۹۰). معلمانی که مدیرانی مؤثر به حساب می‌آیند به فراگیرانشان یاد می‌دهند که چطور به قوانین عمل کنند و عمل به آن را ادامه دهند. در قوانین کلاسی کارهای عادی کلاس سازمان‌دهی می‌شود. سادگی در فهم و عمل به قوانین مؤثر است.

۳ - بازخورد مثبت در آغاز کار: معلمان موفق شیوه‌های تدریس و کنترل کلاس را در آغاز سال تحصیلی با دانش‌آموزانشان به بحث و تبادل نظر می‌گذارند و فرصت‌هایی را فراهم می‌کنند تا دانش‌آموزان قوانین را با سؤال در مورد آنها خوب بفهمند (لومباردی (۸۷)، ۱۹۹۲، تاوبر (۸۸)، ۱۹۹۰)

۴ - جهت‌دهی روشن و واضح و مثبت: اگرچه جهت‌دهی‌های آموزشی یا روش‌های کلاسی باید مختصر و واضح باشند، ولی با توجه به اهمیت جهت‌دهی‌ها، آنها باید مثبت باشند. جهت‌دهی‌های منفی باعث ایجاد روحیه‌ی شکست در دانش‌آموزان می‌شود.

۵ - تصویرسازی سازمان‌دهی و کنترل کلاس: معلمان مؤثر، رفتار دانش‌آموزان را در کلاس درس خود به تصویر می‌کشند. آنان به هر دانش‌آموزی مسئولیتی برای انجام کار در خلال فعالیت یادگیری ارائه می‌دهند و سپس تصویری برای آن چه که دانش‌آموز باید عملاً انجام دهد به وجود می‌آورند.

۶ - ثبت نمره‌ها و امتیازها: هر معلمی وظیفه‌ی ثبت نمره‌ها، میزان حضور و مشارکت در کلاس، مسایل مربوط به انضباط و ثبت دیگر جنبه‌های کلاس را بر عهده دارد و برای منصف بودن، منطقی بودن و با ثبات بودن، نیازمند به یک روش منظم برای ثبت و نگهداری اطلاعات و نمره‌ها است.

مرعشی (۱۳۷۱) در مورد اداره‌ی کلاس و عوامل مؤثر در آن در یکی از مقاله‌های خود می‌نویسد: اداره‌ی کلاس با محیط و موقعیت کلاس ارتباط دارد. موقعیت‌ها عبارتند از هدف‌های آموزشی، رفتار معلم، مشارکت شاگردان، زمان درس، عده‌ی دانش‌آموزان، وسایل و فضای کلاس و مانند آنها. وی هم‌چنین مسایل، عوامل و ابزارهای مدیریت و سازمان کلاس درس را به هفت بخش زیر تقسیم‌بندی می‌کند:

۱ - مدیریت و سازماندهی کلاس درس

۲ - عوامل مؤثر در مدیریت و سازماندهی کلاس

۳ - مسایل و مشکلات مدیریت کلاس

۴ - برنامه‌های درسی و سازماندهی فعالیت‌ها

۵ - نظم و انضباط

۶ - تشویق و تنبیه

۷ - ارزشیابی

موانع و مشکلات مدیریت کلاس:

در مدیریت کلاس با شرایط اقلیمی، جغرافیایی و شرایط کمی و کیفی و استانداردهای متفاوت و ضوابط موجود و جو کلاس، موانع و مشکلات مدیریتی مختلفی در کلاس ایجاد می‌شود. البته ابتدا باید تعریف روشن از موانع و مشکلات مدیریت کلاس داشته باشیم. منظور ما از مشکلات مدیریتی هرگونه موقعیتی است که محیط یادگیری را مختل می‌کند و یا موجب حواس‌پرتی دانش‌آموزان و یا معلم می‌شود.

صیامی (۱۳۸۰) به نقل از کیندزواتر (۸۹) (۱۹۷۸) منشأ رفتارهایی که معلمان آنها را مشکلات مدیریتی تلقی می‌کنند را خود معلمان، مشکلات عاطفی دانش‌آموزان و رفتارهای غیرعمدی و ناپایدار دانش‌آموزان بیان می‌کند.

فرانسیس (۱۹۷۵) چهار منبع اصطکاک را با عنوان سر و صدا، وسایل، تحرك و پیچ توصیف کرده است. هیچ‌یک از این منابع به تنهایی برای اقتدار معلم مشکل مهمی محسوب نمی‌شود ولی چنان‌چه هر یک از آنها به شکلی نادرست اداره شود، می‌تواند از تحریکی جزئی به صورت برخوردی مهم ظاهر شود (صباغیان، ۱۳۸۰).

مطالعات نشان می‌دهد که اغلب ۳۰ درصد یا بیشتر زمان آموزشی در هر روز به صورت پیش‌بینی شده و یا پیش‌بینی نشده از بین می‌رود و از دست دادن زمان به هر علتی که باشد تأثیر منفی بر پیشرفت علمی فراگیران می‌گذارد و شرایطی را برای مشکلات رفتاری دانش‌آموزان ایجاد می‌کند (اورتسون و هاریس (۹۰)، ۱۹۹۲)

وقفه‌های هنگام راهنمایی‌های معلم قبل و بعد از یک بخش آموزشی، دلیل اکثر مشکلات مدیریتی کلاس و از دست دادن فرصت‌هاست. در طول کار روزانه اتفاق‌های پیش‌بینی نشده زیادی روی می‌دهند که این وقایع ممکن است به وسیله‌ی دانش‌آموزان، مربیان مدرسه و مشاهده‌کنندگان آغاز شود.

هر کلاسی دارای زنجیره‌ای از خصوصیت‌ها است که در مقایسه با کلاس‌های دیگر و با شخصیت و شیوه‌ی کار معلم فضای مربوط به خود را به وجود می‌آورد. برخی از ویژگی‌ها را در تمام کلاس‌ها می‌توان یافت و لازم است

آنها را در حرفه‌ی معلمی و اداره‌ی کلاس مورد توجه قرار داد. (زمانی، ۱۳۷۹) به نقل از دویل (۹۱) (۱۹۷۹) این ویژگی‌ها را چنین توصیف می‌کند:

۱ - کلاس محیطی چند بعدی است.

۲ - بسیاری از حوادث کلاس به صورت هم‌زمان روی می‌دهد.

۳ - حوادث کلاسی نه تنها چند بعدی و هم‌زمان است، بلکه هر کدام از آنها به لحظه‌ای خاص مربوط می‌شود. به عبارت دیگر اکثر اتفاق‌هایی که با هم در کلاس روی می‌دهد، نیاز به عکس‌العمل آنی و لحظه‌ای معلم دارد.

۴ - علاوه بر آنی بودن، چند بعدی بودن و هم‌زمان بودن فعالیت‌ها، مهم‌ترین ویژگی هر کلاس این است که جریان فعالیت‌ها در کلاس بسیار غیرقابل پیش‌بینی است. اداره کردن چنین محیطی نیازمند تصمیمات آنی، سریع و مداوم است و به مهارت‌های خاص مدیریتی نیاز دارد.

دانش‌آموزان مسئله‌دار و مدیریت کلاس

در واقع بسیاری از معلمان نمی‌دانند وقتی شاگردانشان با احساسات یا مسایلی روبرو می‌شوند، چه باید بکنند. به روی خودشان نیاورند و امیدوار باشند مسئله خودشان حل شود؟ به دانش‌آموز بگویند مشکلات آنان به کلاس ربطی ندارد؟ دانش‌آموز را نزد مشاور مدرسه بفرستند؟ رفتار وی را با تهدید و تنبیه سرکوب کنند؟ و...

به طور یقین مسایل دانش‌آموزان نمی‌تواند در خانه بماند. شك نیست که آنان را به مدرسه می‌آورند و وقتی به مدرسه آورده شد، به طور جدی محل فرآیند یادگیری است و گاهی حتی در عمل یادگیری را غیرممکن می‌سازد. وقتی دانش‌آموزان گرفتار احساسات شدید یا غم و غصه می‌گردند، چون امنیت آنان به مخاطره افتاده و احتیاجات جسمی‌شان اغنا نشده یا فکر می‌کنند کنار گذاشته شده‌اند و ارزشی ندارند یا مورد محبت نیستند، قدرت انجام کارهای مدرسه‌شان نقصان می‌یابد. در این اوقات به اجبار سعی معلم در تدریس کم و بیش به بن‌بست می‌رسد و حتی شاید عقیم بماند.

تلاش برای شناخت منشأ رفتارهای ناشایست دانش‌آموزان شایان توجه است. با آگاهی از منشأ این گونه رفتارها است که می‌توان برای شناخت علل آنها اقدامات مناسب به عمل آورد.

هر معلمی باید از شیوه‌های گوناگون مقابله با مشکلات مدیریت کلاس آگاهی کامل داشته باشد. به هنگام تعیین خط مشی مقابله با مشکلات مدیریت کلاس باید هدف اصلی خود را مشخص کند و از خود بپرسد که اقدامات او تا چه حد در رسیدن به آن هدف مؤثر خواهند بود.

کیندزواتر، (۱۹۷۸) یادآوری می‌کند که معلمان می‌توانند با بیان انتظارات خود در اولین روزهای آغاز سال تحصیلی و یا در اولین جلسه‌ی کلاس درس، به بهترین شکلی با مشکلات عاطفی دانش‌آموزان روبرو شوند. البته معلم باید انتظارات خود را در قالب جملات مثبت و محبت‌آمیز بیان کند تا دانش‌آموزان دریابند که این انتظارات ماهیت تنبیهی ندارند بلکه بخشی از مقررات عادی يك کلاس هستند. هوارد (۹۲)، (۱۹۷۴) تأکید کرده است که معلمان هرگز نباید به منظور تقویت نظم و انضباط در کلاس به تهدید متوسل شوند. هم‌چنین او معتقد است که معلمان باید در جلو کلاس از جر و بحث کردن با دانش‌آموزان اجتناب کنند (صیامی، ۱۳۸۰).

خانه و محیط‌های خارج از مدرسه تأثیر عمده‌ای روی دانش‌آموزان و در نتیجه مشکلات کلاس درس و مختل کردن فعالیت‌های یادگیری دارند (تابر، به نقل از سرکارآرانی، ۱۳۷۹) معتقد است ما به عنوان معلم در مورد این عوامل کار زیادی نمی‌توانیم انجام دهیم. ما می‌توانیم آن سلسله عوامل درون مدرسه را که سبب تمایل

دانش‌آموز به یادگیری می‌شوند، مورد بحث قرار دهیم. وی به پیش‌نهادهایی در این خصوص اشاره می‌کند که در زیر، چند مورد از آنها آورده شده است.

توجه داشتن به دانش‌آموزان، محیط کلاس را به نحو مطلوبی سازماندهی کردن، در صورت امکان برخی از رفتارهای ناشایست را نادیده گرفتن، به دانش‌آموزان در یافتن راه حل مشکلاتشان کمک کردن، بدرفتاری دانش‌آموزان را به خود ارتباط ندادن، از تجارب همکاران بهره گرفتن، به دانش‌آموزان مسئولیت‌هایی در حد توانشان واگذار کردن، بدون ایجاد تشویق یا احساس تنبیه در دانش‌آموز، او را با یکی از دانش‌آموزان کلاس دیگر جابه‌جا کردن و...

تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و مسایل و مشکلاتشان سبب می‌شود که در هنگام بروز، با این دانش‌آموزان متناسب با مقتضیات زمانی و شرایط و روحیه‌ی افراد و جو کلاس راهکاری مناسبی به کار برد و رویکرد مناسبی جهت حل مشکل اتخاذ کرد.

معلم و مدیریت کلاس

وظیفه‌ی معلم ساختن فرمول‌هایی برای مدیریت کلاس است. روش تدریس و فلسفه‌ای که براساس آن آموزش می‌دهد بر نحوه‌ی مدیریت کلاس مؤثر است و نحوه‌ی مدیریت کلاس نیز بر روش تدریس مؤثر بوده و تجارب موفقیت‌آمیز کلاس را بالا خواهد برد. همان‌طور که اکثر معلمان موفق و کارآزموده از روش‌های آزمایش‌شده و موفق استفاده می‌کنند.

وظیفه‌ی معلمی روز به روز پیچیده‌تر می‌شود، مرعشی (۱۳۷۱) در یکی از مقاله‌های خود می‌نویسد: در دنیای کنونی نقش معلم از امر کننده یا ارباب و تلقین‌کننده‌ی دانش به تدریج به سوی رهبری و مدیریت برنامه‌ریزی شده تغییر کرده است. نقش جدید معلم اهمیت آموزش مدیریت کلاس درس را روشن‌تر می‌کند. اکنون معلم خوب یعنی یک روان‌شناس، یک جامعه‌شناس، یک کارشناس علوم تربیتی و سرانجام یک مدیر آموزشی است.

کونین (۹۳) (۱۹۷۰) شیوه‌ی کار معلمان موفق و ناموفق را در اداره‌ی کلاس مورد بررسی قرار داده است. به نظر او یکی از ویژگی‌های مهم معلم در اداره‌ی کلاس <توجه چندبعدی> است. یعنی این‌که معلم بتواند فعالیت لحظه به لحظه‌ی همه‌ی دانش‌آموزان را در کلاس زیر نظر داشته باشد و دانش‌آموزان نیز از این توانایی معلم خودآگاهی داشته باشند (صیامی، ۱۳۷۹).

بیکر و سترپ (۲۰۰۰) مهم‌ترین چالش‌های معلمان در مدیریت کلاس درس به خصوص کلاس‌های پرتعداد را در موارد زیر می‌دانند:

۱ - پرداختن به دانش‌آموزانی که توانایی‌های آنان بسیار متفاوت از دیگران است.

۲ - جلب توجه همه‌ی دانش‌آموزان به درس

۳ - انجام دادن کارهای شفاهی و کارهای گروهی

۴ - ایجاد یا تقویت انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری

۵ - نظارت بر رفتار دانش‌آموزان

۶ - کمک به دانش‌آموزان ضعیف‌تر برای همگام کردن آنان با کل کلاس

۷ - نظارت بر پیشرفت یکایک دانش‌آموزان

معلم به مهارت‌ها و فنونی سازمان دهنده نیاز دارد تا شرایط بهینه‌ای را برای تحقق یادگیری خلق کند. این مهارت‌ها و فنون در قالب مدیریت کلاس درس می‌گنجد.

ویژگی‌های عمومی معلمان نیز در زمینه‌ی مدیریت مؤثر کلاس تأثیر زیادی دارد. صیامی (۱۳۷۹) به نقل از بروفی و پوتنام (۹۴) می‌گوید: هر معلم اثربخش باید فردی بشاش، خوش اخلاق، عاطفی، برخوردار از سلامت روانی و انطباق‌پذیر باشد. به‌طور دقیق‌تر، معلمان مؤثر و کارا افرادی هستند که باید بتوانند در لحظه‌های بحرانی خونسردی خود را حفظ کنند و بدون اتخاذ موضعی تدافعی یا سلطه‌جویانه به حرف‌های دانش‌آموزان گوش بدهند و از برخوردهایی که در آنان مسأله برد و باخت مطرح است، بپرهیزند و به جای پس‌روی، سرزنش، آزار و اذیت و دیگر واکنش‌های افراطی، موضع حل مسأله را برگزینند.

زمانی (۱۳۷۸) به نقل از ایزنر (۹۵) (۱۹۸۲) می‌گوید: برخی از معلمان در هنر معلمی استعداد بیشتری دارند، اگرچه ممکن است به‌ضرورت در علم معلمی استعداد خوبی نداشته باشند. این معلمان می‌توانند به‌صورتی ماهرانه فضای کلاس را برای یادگیری مساعد و آن‌را دل‌انگیز کنند.

معلم باید قادر به توصیف دقیق و تخصصی رفتارهایی که به آنها اشاره می‌کند، باشد و روشن نماید که چگونه دانش‌آموزان می‌توانند الگوی کاربرد رفتارهای مطلوب در کلاس باشند (اورستون (۹۶)، ۱۹۹۵).

راهبردهایی جهت مدیریت مؤثر کلاس

معلمان به مهارت‌های علمی و فنی خاصی نیاز دارند تا در مدیریت کلاس درس موفق شوند. مدیریت کلاس اولین سطح مدیریت آموزشی است و پایه‌ی سطوح بالاتر مدیریت محسوب می‌شود.

لاسلت و اسمیت (۹۷) (۱۳۷۵) توجه معلمان را نسبت به اهمیت مدیریت مؤثر در کلاس نه به عنوان صفت ساده‌ای که هر یک از معلمان آن را دارند، بلکه به عنوان مجموعه‌ای مرکب از مهارت، دانش و شناخت که می‌تواند پرورنده شود، جلب می‌نماید و تدریس را دارای چهار جنبه‌ی مدیریت، میانجیگری، اصلاح و نظارت می‌داند.

مرعشی (۱۳۷۱) معتقد است: در نظام آموزش و پرورش جدید، زمانی گفته می‌شود کلاس خوب اداره شده است که دانش‌آموزان بتوانند با شرکت مؤثر در جریان فعالیت‌های آموزشی مطالب درسی را به خوبی فرا گیرند و در طراحی و اجرای برنامه‌های تحصیلی سهیم باشند و معلم نیز عکس‌العمل فردی و جمعی دانش‌آموزان در تنظیم برنامه‌های درسی را مورد توجه قرار دهد.

جهت مدیریت کارآمد کلاس درس توجه به موارد زیر می‌تواند سودمند باشد:

۱ - توجه به فضای کلاس

۲ - اعمال کنترل

۳ - پیش‌گیری از وقوع مشکلات

۴ - تحسین و تشویق در خور و مناسب

۵ - استفاده از شوخی در مواقع ضروری

۶ - نظارت دائم بر جریان‌ات کلاس

۷ - شکل‌دهی محیط یادگیری

یکی دیگر از ویژگی‌های مدیریت مؤثر کلاس، مهارت معلم در جالب و چالش‌انگیز کردن موضوع درسی برای دانش‌آموزان است. وان تیل (۹۸) (۱۹۷۴) با استناد به مطالعه‌ای در مورد معلمان بالتیمور، دریافت که معلمان موفق در کلاس‌داری برای ارائه‌ی موضوع درسی به‌گونه‌ای با نشاط و شورانگیز از رسانه‌های دیداری - شنیداری و تمهیدات مؤثر دیگر استفاده می‌کنند.

وی هم‌چنین نتیجه گرفت که مدیریت کلاس زمانی ساده‌تر خواهد بود که موضوع‌های درسی با علایق و نیازهای دانش‌آموزان هم‌خوانی داشته باشد (صیامی، ۱۳۷۹). با توجه به مطالب بیان شده در کل مقاله، موارد زیر را می‌توان به‌عنوان راهبردهایی جهت مدیریت کلاس درس بیان کرد.

توانایی تغییر موضوع صحبت به‌گونه‌ای آرام و منطقی توسط معلم، حساسیت معلم در مورد توانایی دانش‌آموزان در انجام دادن فعالیت‌های گوناگون در زمان‌های متفاوت، توجه معلم به‌کل محیط آموزشی، توجه به‌شیوه‌ی سازماندهی کلاس، توجه به‌محیط فیزیکی کلاس، تفکر و برنامه‌ریزی برای آموزش مؤثر و مدیریت گروهی، تدوین و آموزش اصول و قواعد مربوط به کلاس، جلب مشارکت اولیای دانش‌آموزان به‌همکاری نزدیک در فرایند یاددهی - یادگیری، تدوین و به‌کارگیری راهبردهایی برای استفاده بهینه از فرصت‌ها در جریان آموزش، توجه به‌جلوگیری از بروز مشکلات انضباطی، فراگیری روش‌های گوناگون واکنش در برابر مشکلات دانش‌آموزان، مهارت در فنون ویژه‌ی کلاس‌داری، سعی در شناخت بیشتر دانش‌آموزان، برخورد آرام، خونسرد و حرفه‌ای و استفاده از تجربه‌های همکاران و شرکت در کلاس‌های ضمن خدمت، آموزش مهارت‌های مدیریت کلاس و آشنایی با علوم نظیر روان‌شناسی کودک و نوجوان و علوم تربیتی و...

در پایان ذکر این نکته نیز لازم است که برای کنترل کلاس و مدرسه لازم است که معلم با برخی انحراف‌ها که همیشه سلامت جوانان و بچه‌های هر جامعه را تهدید می‌کنند، آشنایی داشته باشند زیرا این مسایل نیز نظم و انضباط و مدیریت کلاس و مدرسه را به هم می‌ریزند.

نتیجه‌گیری

با توجه به این‌که آموزش و یادگیری بیشتر از طریق تعامل بین معلم و فراگیر در کلاس درس اتفاق می‌افتد، شایسته است عوامل مؤثر بر آن از طریق روش‌های علمی مورد بررسی قرار گیرد. در مدیریت اثربخش کلاس عوامل مختلفی از جمله وضعیت تربیتی، عوامل گوناگون فرهنگی، پایگاه اجتماعی و اقتصادی دانش‌آموزان، تجارب قبلی معلم، مهارت‌های دانش‌آموزان کلاس و نیز هدف‌های یادگیری مورد توافق معلم و دانش‌آموز دخالت دارند.

از جمله نتایجی که می‌توان از محتوای این مقاله به‌دست آورد این است که نمی‌توان جهت مدیریت کلاس به‌طور صریح و روشن فرمول‌هایی ارائه داد و به‌کارگرفت و سریع به نتیجه رسید، بلکه باید متناسب با فضا و جو کلاس و محتوای آموزشی و منابع و وسایل آموزشی و شرایط اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی و... دانش‌آموزان کلاس از راه‌کارهای مختلفی جهت مدیریت کلاس استفاده کرد و به این موضوع مهم توجه نمود که سعی شود از بروز مشکلات در کلاس تا حد امکان پیش‌گیری گردد و مدیریت کلاس را معادل مفاهیم انضباط یا تدریس صرف ندانست.

ایجاد نظم و هماهنگی، شرط لازم تدریس موفق است. اداره‌ی کلاسی کارآمد و مؤثر یگانه راهی است که به آموزش و یادگیری کارساز و مؤثر ختم می‌شود. ایجاد نظم و هماهنگی شرط لازم يك آموزش سودمند است، ولی کافی نیست.

در پایان، شایان ذکر است که تمام مطالبی که در این مقاله مطرح شد به این منظور بود که معلمان محیط شاد و فعال و خلاق را برای آموزش فراهم نمایند و برای کنترل کلاس و همچنین افزایش یادگیری باید از روش آموزش مناسب استفاده کرد. معیارنهایی در هر کار آموزشی، موفقیت دانش‌آموزان است. پس باید محیط کلاس را به يك محیط جالب، مثبت و جذاب تبدیل کرد.